

A régi magyar irodalom művelői pedig különösen hálásak lehetnek Adams tanár úrnak, hogy literatúránk távolabbi korszakait illusztráló előadásai egy részéhez az ő jóvoltából már igazán autentikus angol szövegek állhatnak rendelkezésükre. Azt pedig csak őszintén fájjalhatjuk, hogy a London University jelenleg érvényben lévő magyar tanrendjében pillanatnyilag

nem szerepelnek olyan szemináriumok, ahol ő beszélhetne a diákoknak számára oly kedves régi és újabb magyar szerzőiről. Ugyanilyen borongásra ad okot a kötet irreálisan magas, 85 angol fontot kitevő, tehát inkább a boldog kevesek, mintsem irodalmunk választott külföldi hívei számára elérhető ára is.

Petrőczy Éva

AMADE LÁSZLÓ VERSEI

Sajtó alá rendezték Ajkay Alinka, Schiller Erzsébet, Budapest, Balassi Kiadó, 2004, 480 l. (Régi Magyar Költők Tára: 18. század, 7).

Első, név szerint ismert rokokó költőnk, várkonyi báró Amade László (1704–1764) életműve máig nem találta meg helyét az irodalomtörténeti kánonban. Korszakok közé ékelte, műkedvelő vonásokban bővelkedő költészete és néha nyakatekert nyelvezete sok mai olvasónak újját állta már, holott a bösi születésű poéta voltaképp igen egyszerű dolgokat tűzött tollára. Lírája a mesterkélt szó- és rímjátékok miatt mégis távolibbnak tűnhet számunkra, mint kortársának, a nyelvi eszközöket legalább ilyen jól ismerő, ám sokkal mértéktartóbb Faludi Ferencnek életműve. Amadét azonban fenti hiányosságai ellenére a legfontosabb inspirátorok közt tarthatja számon mind a későbbi (premodern) műköltészet, mind pedig a közköltészeti hagyomány. Mivel az Amade-kutatás még ma is marginális dolognak számít, engedje meg az Olvasó, hogy kiemeljek néhány – számomra fontos – szempontot a költő portréjának árnyalt megrajzolásához.

A viszonylag gyér szakirodalom teljesen egységes álláspontot képvisel abban, hogy Amade László helyét a 18. század irodalmában főként formai újításai jelölik

ki. Egy vonatkozásban mindenképp modernebb koránál: kísérletező kedve ugyanis a versnyelvet a közléstől néha teljesen független, megmunkálendő iparművészeti tárggyá tette. Közismert, hogy a kecskerímektől, a szójátékoktól, a halandzsázástól és a makaronizmustól sem riadt vissza, s a diák versfaragók *quodlibet*jeinek első hazai előképeit neki köszönhetjük. Ő hozta nálunk divatba a nyugati, illetve a korabeli cseh és szlovák énekköltészetben is elterjedt komplikált versformákat (főként a heterorimes rendszerű, egész- vagy félsorok visszatérésére épülő referenciális képleteket), melyeket a korábbi századokban főként az egyházi költészetben használtak magyar nyelven. Emellett nem szakított egyértelműen a hagyományokkal, hiszen archaikus eszközei közt megmaradnak a könnyed fogalmazású, gördülékeny 12-esek és a Balassi-strófa, s egy figyelemre méltó, magányos Sztárai-strófa (13, 13, 6, 6, 7). Ezek azonban sokkal kevésbé jellemzőek Amade lírájára, mint az újszerű, csengő-bongó dalstrófák.

Költészetének tematikus üzenete sokkal kevésbé árnyalt, bár igen változatos. Úgy

mondhatnánk, hogy a 17. század magyar barokk nagy hagyományát mintegy aprópénzre váltja: feloldja a klisékben, a szövirágokban. Ez a verbalizálás ugyan professzionális költői technikát feltételez, többnyire mégis felemás eredményt hoz. Az össze nem mérhető formai és szövegrendszerek egymás mellé szórása részben a pongyola megoldásoknak kedvez, másrészt a bravúrozásnak – mindkettővel bőven találkozunk.

Amade másik jótéteménye az utókor felé, hogy megteremti a magyar rokokó széptevő férfiú költői beszédmódját. Ennek a „zsánerfigurának” az irodalmi fegyvertárában az előzményekhez képest nagyobb hangsúlyt kap a perlekedés, a vádaskodás, s versbe öltöznek a szerelemért vívott kakaskodó csetepaték is – persze nem a régies férfivirtus jegyében, hanem tudálékos, inkább szavakban, mint érzelmekben árnyalt módon. A követők egyébként jelentősen tompítják ezeket az individuális vonásokat, s visszatérnek a közköltészet panasz-retorikájának hagyományához (letargia, mellőzöttség, elválás fölötti fájdalom). Amade még nem ilyen desperált, inkább duzzog, argumentál, érvel, nyelvel, s játékká csiszolja a nagy érzelmeket.

Amadét még egy fontos vonása kiemeli a 17. századi elődök sorából, s ez már átvezet a kritikai kiadás módszertanához. Verseinek-dalainak zömét teljes tudatossággal a közköltészet befogadói számára írta – egyelőre nem gondolva a népszerű nyomtatványok lehetőségére, sokkal inkább a verseket saját célokra lemásolókat, kéziratos hagyományt fenntartó társasági közönségre. Számítása „bejött”, a túltermelés meghozta gyümölcsét, s a természetes szelekciót követően jó néhány Amadevers vagy leszakadt strófa valóban köz-

kincs lett, divatjuk pedig egészen a 19. század első feléig nyomon követhető. Küllös Imola nemrégiben elhangzott előadása nyomán némelyik szövegnek megfelelően széles spektrumú, a népköltészetig terjedő variálódásáról beszélhetünk (*Kuku-kuku-kukucskám...*, illetve *A szép fényes katonának...*; vö. KÜLLÖS Imola, *Amade László verseinek folklorizációja = Folklor és irodalom: Tanulmányok*, szerk. SZEMERKÉNYI Ágnes, Akadémiai Kiadó, sajtó alatt).

A kéziratos források nyomán, egyetértve például Labádi Gergellyel, egyre biztosabban állíthatjuk: a közköltészet létmód szabadsága, a kéziratok emberközeli, személyes hagyománylánc nélkülözhetetlen volt a 18. századi hivatásos irodalom terjedéséhez is. Ennek egyik lehetőségeként a szerzői oeuvre szerencsés darabjait a verskedvelők fent említett saját igényeik szerint (lerövidítve, átfogalmazva stb.) továbbmásolták saját énekeskönyveikbe – sőt, az sem kizárt, hogy maga Amade indította útjára ezeket a műveit saját kezű másolatokban. Azt mindenesetre tudjuk, hogy a közköltészetet testközelből ismerte: erre egy családi levél utal, melyben költő apja, Amade Antal a *Mint az útonjáró...* kezdetű, ponyván is terjedő házassági tanácsot idézi fia emlékezetébe. A másik recepciók lehetőségét a szerzői alkotásokkal néha összekeveredő parafrázisok jelentik. Az ismeretlen Amade-követők verseit ugyanolyan gyakran találjuk meg a kéziratos gyűjteményekben, mint magáét a költőt. Nyilván olyanok is maradnak, amelyek szerzőségét talán sose dönthetjük el egyértelműen... Mindenesetre Amadét e szempontból inkább tarthatjuk iskolateremtőnek, mint a sokkal eredetibb tollú, kevésbé „koppintható” Faludit.

A versek variálódása egyrészt nyilván dalszerűségükkel és énekelt előadásukkal függött össze. Másrészt talán azzal, hogy szerzői „állapotukban”, travesztív viszonyok révén tematikus hálózatot vagy párokat alkottak ugyan (ellenversként, feleletként), a folklorizálódás során viszont elváltak egymástól, s esetleg csak a párvers egyik tagja került közhasználatba. Amade emellett hozzájárult a kettős dalok, duettek divatjához is, igaz, e tekintetben a század második felének költői többen tettek – ismét ne feledkezzünk meg az anonim követőkről és persze Csokonairól sem.

Amade László életművét mostanáig egyetlen összkiadásból ismerhettük, melyet Négyesy László rendezett sajtó alá 1892-ben. A gazdag gyűjtemény azonban napjainkra könyvtárainkon kívül gyakorlatilag elérhetetlenné vált, az azóta készült népszerű kiadások (Unikornis, MEK stb.) pedig jellegükből adódóan nem vállalhatták fel Négyesy örökségének átértékelését. Épp ezért volt örömhír mind a 18. század kutatóinak, mind a szélesebb olvasóközönségnek, hogy sokéves előmunkálatok után 2004 őszén végre megjelent Amade László magyar, latin és német nyelvű verseinek első, valóban kritikai igényű kiadása, a Régi Magyar Költők Tára 18. századi sorozatában, Schiller Erzsébet és Ajkay Alinka sajtó alá rendezésében. Örömmel az alább megfogalmazott apró kifogások sem csökkentik, sőt. A recenzens célja mindössze annyi, hogy a további Amade-kutatóknak néhány kiegészítő ötletet adjon, melyek a kritikai kiadásból nem vagy csak nehezen kihámozhatók. Nem is érintenek minden területet: főként saját kutatási tapasztalataimmal vetném össze a jegyzetekben olvasható adatokat, emiatt az alábbiak – talán kissé egyoldalúan – főként

a folklorizációval kapcsolatos kérdéseket vetnek fel. Ám még mielőtt belebonyolodunk a textológiai szempontok taglalásába, rögtön ki kell emelnem egy jelentős újdonosságot: a költő részletes, a hiedelmektől és a szakirodalmi ellentmondásoktól megszabadított életrajzát, melyet Ajkay Alinka állított össze. A tömör, precíz fejezet kiterjedt levéltári adatgyűjtésen alapul, s a közölt szemelvények miatt jól használható a későbbi kutatásokhoz.

A kritikai kiadás elsőként vállalkozik arra, hogy a Négyesy által Amadénak tulajdonított anonim verseket „elvitassa” a szerzőtől. Így ugyan némileg csökkent a költői életmű, ugyanakkor az eddig nem ismert autográf anyaggal jelentősen ki is bővült. Ez formatörténeti szempontból is átrendezi az arányokat: a Négyesynél javarészt nyugati „hosszústrófák”-kal képviselt poétának új arcát pillanthatjuk meg az újonnan felfedezett, könnyed verselésű 4×12-esekből. Ebből a csoportból eddig elsősorban a *Nőtelen és házaselet* címmel ismert tréfás férjpanasz alapozta meg Amade hírnevét, melyet már a 19. század elején kiadtak. Ezekben az adalékokon kívül azonban az életmű gerincét továbbra is az ún. Főkódex adja. A helyzet kísértetiesen emlékeztet a Balassa-kódex őse körüli autoritás-vitákra, mivel ez a kézirat sem teljesen autográf, de mindenképp szerzői intencióra támaszkodó, rendezett antológia. A sajtó alá rendezők Amadétól (?) származó segítségei kizárólag azok a Főkódex-beli megjegyzések voltak („Ez nem ide való gyümölcs”), melyek nyomán megszürrhették a későbbi hagyományt. Az előszóban is leszögezik: tudatában voltak annak, hogy ez ugyan esetleges technika, de mindenképp védhetőbb, mint ha az összes Amade-jellegű verset neki tulajdo-

nítanánk. Négyesy ilyen túlkapásaitól mindenestre megszabadították a korpuszt.

A főszerzőben közölt változatok többsége tehát továbbra is a Főkédekből, néhány további alap-kéziratból, illetve az istenes énekek nyomtatott kiadásából származik, néhány újdonság pedig a levelezés lapjairól. A jegyzetekben a közreadók kísérletet tettek arra, hogy a korszakból (kb. az 1830-as évekkel bezárólag) minél több kéziratos és nyomtatott változatot felsoroljanak. Ezt Amade költészetének fentebb már hangsúlyozott archaikus, közköltészeties arculata indokolja. Magam is megörültem, hogy – például a Csokonai-kiadás listaszerű, gyakran inkább csak a teljesség kedvéért feltüntetett variantúrájához képest – költőnk egy receptuálisabb közelítésű kritikai kiadáshoz jutott. Más kérdés, hogy a kétféle edíció és felfogás (a szerzői és a befogadói) sosem tudja helyettesíteni egymást. A premodern kor irodalmában bizony hol ez, hol az a vershalmozás került túlsúlyba. Magyarán szólva: az egykori közönség a szerző véleményével nem sokat törődött, s már a versek születését követő években átrendeződhetett a köztudatban, vajon mit tartanak Amade-versnek s mit nem. A kritikai kiadás egyébként – talán óvatosságból – nem vállalkozott a versek kronológiájának megállapítására sem, inkább szétválasztotta őket aszerint, hogy szerepelnek-e a Főkédekből és a további alap-forrásokban. Ez sem drámai probléma, bár a kíváncsiság továbbra is furdalja az embert: tetten érhetjük-e egyáltalán Amade tényleges alkotói módszereit, a szövegek genezisében játszott szerepét – mondjuk a már megidézett Csokonai módjára...? Vagy ő is csupán egy attribúciós hagyomány által hitelesített fantomköltő marad? Tény,

hogy bizonyos stílusváltozást megfigyelhetünk a metrikai csoportok (dalstrófák és tizenkettesek) között, időrendről nyilatkozni azonban kockázatos volna.

A jegyzetben idézett változatok száma elég jól kijelöli, hogy mely Amade-versek folklorizálódtak nagyobb mértékben, s melyek maradtak viszonylag elzárva a közforgalomtól. Bár a kötet e tekintetben nem törekszik teljességre, érdemes megjegyezni, hogy fáj a szívem például a források vizsgálatakor kimaradt ponyvákért és a váci *Énekes Gyűjtemény*ért (1799, 1803). Ebben a népszerű közirodalmi antológiában számos Amade-változatot találunk, melyek talán korábbi, ma már nem fellelhető ponyvakiadásokra mennek vissza. Egy efféle kiadvány pedig jelentősen beavatkozhatott a hagyományba, hiszen a sokféle, közkezen forgó variáns közül épp ez vagy azt a változatot látta el a nyomtatott betű tekintélyével, s számos további másolat alapjául szolgált. Tény, hogy a váci kötetben szereplő Amade-versek elég távolra szakadtak a Főkédekből. De nemcsak ez a csoport bővíthető. A *Nőtelen és házaselet* például – épp hangsúlyozott didaktikus üzenete miatt – az elsők közt került a kibontakozó magyar irodalomtörténet-írás látókörébe, s a *Sokfélen* kívül például Szirmay Antal *Hungaria in parabolis*ában is megtaláljuk (1804, 1807). A versek kéziratos variálódásához szintén volnának még adataink, melyek nyomán néhány kottás feljegyzés is akad (főként sárospataki melodiáriumokból, melyek egy sokszoros műveltségi-felekezeti szűrésen átesett hagyományt képviselnek). Hosszú távon érdemes lenne egy részletesebb „másodkézi” Amade-kötetet is összeállítani, mondjuk összehasonlítva Faludi vagy Verseghy dalainak folklorizációjával. Eb-

ben helyet kaphatnának a dallamok is, melyek az Amade-életműben nemcsak azért fontosak, mivel a dalformák jó része zenei sugalmazású, hanem azért is, mivel az istenes énekek például kottával együtt jelentek meg, a pataki diákok kézírataiban és Almási Sámuel 1834-es kottás gyűjteményében pedig a világi dalok melódiai is megtalálhatók. (Hogy örülnének a Balassikutatók egy-egy ilyen adatnak...!) Négyesy-nél szerepel ugyan néhány, de szélesebb körben alig ismertek.

Három további jelentéktelen technikai megjegyzésem van még hátra. Az egyik: véleményem szerint az Amadénak tulajdonított anonim versek listáját kár volt a függelékben „elrejtetni”, hiszen a kötet koncepciójának egyik sarokpontja, hogy a közreadók ezeket leválasztották a költő saját versterméséről. Emiatt megérdemli a figyelmet, s én inkább a kutatástörténeti és módszertani kérdéseket részletesen bemutató előszó részeként közöltem volna. Kis kényelmetlenséget okoz továbbá, hogy a

kezdősor-mutató nem a versek sorszáma, hanem a lapszámra utal, így a jegyzetek nehezen kezelhetők. Itt-ott az alternatív sorok számozása sem egységes (ami más-kor például 5. sor lenne, annak a variánsa is legyen az, ne „ugorjon” a számozás).

Összegzésképp: az új kritikai kiadás Amade életművének *szerzői* nézőpontját tartotta elsődlegesnek, s integrálta a variálódás vizsgálata során felmerült kisebb szempontokat. A gondos, fegyelmezett edíció összességében egy kritikai igényű praktikus kiadást is helyettesít. Ez azért ideális megoldás, mivel – úgy érzem – mostantól ez a kötet fogja betölteni a Négyesy-kiadás szerepét. A jövőbeli Amade-kutatásoknak pedig jó szolgálatot tehet egy olyan mértéktartó, szakszerűen összeállított és revideált szövegtár, mely Schiller Erzsébet és Ajkay Alinka jóvoltából immár mindenki számára hozzáférhetővé teszi a magyar rokokó irodalom egyik kulcsfontosságú életművét.

Csörsz Rumen István

TESTET ÖLTÖTT ÉRV. AZ ÉRTEKEZŐ JÓZSEF ATTILA

Szerkesztette Tverdota György, Veres András, Budapest, Balassi Kiadó, 2003, 223 l.

Az utóbbi időben újabb lendületet kapott József Attila-kutatás talán egyik legfontosabb célkitűzése lehet a költő értekező prózájának teljes feltárása. A tanulmányokban és kritikákban való elmélyedés ugyanis végre biztos – az életműből merített – alapokra helyezhetné a szerzőnek a marxizmussal, a freudizmussal, valamint a különböző filozófiai iskolákkal kialakított szellemi kapcsolatát. A kötet szerzői nagyrészt azt vizsgálják, hogy az említett eszmerendszerek szintézise miként valósul meg a költő értekező prózájában és publi-

cisztikájában. Mivel József Attila poétikai állásfoglalásai, elméleti értékű megnyilatkozásai eddig is komoly segítséget nyújtottak a kutatók számára, nyilvánvalónak tűnik, hogy a pontosabban feltárt gondolati háttér megfelelő szempontokat adhat az életmű poétikai és történeti olvasatához.

A tanulmánykötet három részből áll. Az első részben (*A gondolat maga*) található írások József Attilának a poétikai értekezéseit érintik, míg a második rész (*Szublimálom ösztönöm*) tanulmányai a költőnek a szocializmussal és a pszichoanalízissel